

GUD ÄR HELT ANNORLUNDA

Johannes av Korsets gudsbild

Av Elisabeth Peeters, karmelitnunna

Finns det egentligen en fråga av mer grundläggande betydelse för vårt andliga liv än frågan om Gud? Vem eller vad menar vi när vi säger ”Gud”? Vem är Gud?

Svaret på den frågan – vår personliga gudsbild och det sätt på vilket denna utvecklar sig under loppet av vårt liv (för vår gudsbild förändrar sig genom de erfarenheter vi gör av Gud, av oss själva och av världen omkring oss) – har en avgörande inverkan på hur vi utformar vårt andliga liv och på vårt liv överhuvudtaget. Det bestämmer vad vi medvetet eller omedvetet lägger tonvikten vid och även hur sunt eller osunt vårt andliga liv kan utveckla sig.

Negativa gudsbilder

I samtal med människor som vill leva ett andligt liv har jag som oftast kunnat konstatera något som även många religionspsykologer och pastoralteologer pekar på, nämligen att många kristna visserligen på det medvetna planet tror på Bibelns kärleksfulle Gud men i själva verket omedvetet lever med en helt annan, mycket strängare eller ”negativare” gudsbild som plågar dem och verkar hämmande på deras andliga liv.

De är t.ex. alltid rädda för att Gud skall begära något av dem som de inte kan ge, eller det är endast med största svårighet som de kan tro att Gud vill dem väl, att han inte begär någon felfrihet av dem o.s.v.

I praktiken formas nämligen vår gudsbild inte enbart genom vår medvetna bibelläsning och vår (mer eller mindre positiva) religiösa fostran, utan ännu mer genom de erfarenheter vi som barn gjorde i kontakten med våra föräldrar. Och dessa var nu en gång ofullkomliga människor som trots all sin goda vilja också hade sina begränsningar.

I stället för ovillkorlig kärlek har därför många av oss mött en slags villkorlig kärlek: Vi älskar dig om du är snäll, har bra betyg o.s.v. Några har kanske t.o.m. fått uppleva att de stötts bort.

Omedvetet projicerar vi detta också på Gud och lider då under vad som kallas en demonisk eller patologisk gudsbild. Exempel på detta är den stränge domarguden; bokhållarguden som noterar alla våra goda och dåliga handlingar och sedan sorgfälligt ställer oss till svars; prestationsguden som ständigt kräver mer än vi orkar; döds-guden som inte unnar oss någon glädje i livet o.s.v. Vi har väl alla kvar rester av sådana negativa gudsbilder. Och ändå är Gud helt annorlunda i den bibliska uppenbarelsen...

Vilka motåtgärder kan man då vidta? För det första gäller det nog att bli medveten om att detta inte är *Gud* utan endast en projektion som hänger ihop med vår egen levnadshistoria. Dessutom kan det vara till stor hjälp att medvetet bekanta sig med stora kristna personligheters positiva och helande gudsbilder. Dessa är nämligen för det mesta betydligt mindre ”slitna” än de välkända bibliska bilderna och har därför den fördelen att vi inte genast omedvetet lastar på dem våra negativa projektioner.

Johannes av Korsets Gud

Mot denna bakgrund är det särskilt intressant och givande att undersöka den spanske karmelitmystikern Johannes av Korsets (1542-1591) gudsbild. Vem var Gud för Johannes? I själva verket är allt som han skrev, ja hela hans liv, ett svar på den frågan. Det räcker med ordstatistiken för att detta skall stå klart för oss: ”Gud” (*Dios*) är det oftast förekommande substantivet i hans skrifter (4522 gånger).

På andra plats kommer för övrigt ordet *alma* (”själ”), som på femtonhundratalet betecknade hela den mänskliga personen i hennes andliga dimension. Människan med andra ord! Och på tredje plats kommer ”kärlek” (*amor*).

Så får man genast från början intrycket av att det för Johannes handlar om en kärleksrelation och att hans Gud i allra första hand är en *älskande relationspartner till människan*. Då förvånas man inte heller över upptäckten att bland de många benämningar på Gud som finns i hans verk är det ”den Älskade” (*Amado*) som intar främsta platsen (mer än 500 gånger).

Innan vi i en senare artikel utförligare behandlar denna grundläggande dimension av Johannes gudsbild måste vi emellertid först ta upp en helt annan aspekt som för Johannes är minst lika viktig.

Annorlunda och större än alla gudsbilder

Vi kan inte tänka på Gud och be till honom utan att göra oss en viss föreställning om honom. Det tillhör våra mänskliga villkor, men vi måste göra klart för oss att våra föreställningar om Gud endast är mänskliga bilder eller analogier och aldrig Gud själv.

Vi har naturligtvis den bibliska uppenbarelsen, men också där gäller det att vad Guds människoblivande, död och uppståndelse, treenighet o.s.v. *verkligen* står för är något vi endast högst ofullkomligt kan göra oss ett begrepp om. Det är bara den helige Ande som kan upplysa oss inifrån och steg för steg ”vägleda oss med hela sanningen” (jfr. *Job* 16:13).

Johannes av Korset understryker mycket kraftigt att Gud är annorlunda än alla våra föreställningar om honom. Han anser t.o.m. att vi ”får lära känna Gud mera genom vad han inte är än genom vad han är” (*Bestigningen av berget Karmel* III, 2,3). Med det står han helt i den s.k. ”negativa” eller ”apofatiska” teologins tradition som går tillbaka till pseudo-Dionysios Areopagita (ca 500) och även återfinns hos bl.a. Eckehart, Tauler, Nicolaus Cusanus och författaren till *Ickevetandets moln*.

Och egentligen är denna tradition t.o.m. ännu äldre, för den går tillbaka till förbudet i Gamla Testamentet mot att avbilda Yahwe, Herren. Också för gudserfarenheten i det gamla Israel gällde det ju redan att ”du skall inte göra dig någon bildstod eller avbild av någonting uppe i himlen eller nere på jorden eller i vattnet under jorden” (2 *Mos* 20:4).

Med ett vackert och typiskt uttryck kallar Johannes Gud en ”jag vet inte vad” (*Andlig sång*, strof 7). Gud är ”Allt” (*el Todo*) som samtidigt är ett ”ingenting” (*nada*). Ingenting av allt det som vi människor kan fatta eller förnimma, ingenting av det vi själva kan tänka ut eller med vår begränsade intuition ha en aning om är Gud. Gud är alltid annorlunda och mycket, mycket större.

Men om Johannes så starkt betonar Guds transcendens är det inte för att Gud för honom skulle vara en oändligt avlägsen övermakt, utan just för att han vill skydda oss från att ha för små tankar om Gud och alltför futtigt föreställa oss Gud och hans kärlek (och för övrigt också vår egen värdighet i Guds ögon!).

Han vill skydda oss från att i vårt andliga liv klamra oss fast vid bestämda föreställningar eller andliga känslor som lika mycket som materiella ting kan förslava oss och göra oss blinda för Kärlekens oändligt mycket större och underbarare Gud. Han vill kort sagt hjälpa oss att inte förväxla den store Guden med en avgud enligt våra egna mått.

Johannes lägger oss därför på hjärtat att inte bli stående vid vad vi tror oss ha förstått eller upplevt av Gud utan att ständigt på nytt söka honom som den store Okände – han säger ”den Fördolde” (jfr *Andlig Sång*, 1,3) – ”ty storligen hyllar du Gud och i hög grad närmar du dig till Gud om du håller honom högre och djupare

än allt du kan nå. Och därför, fäst dig inte vid någon del eller vid helheten av vad dina själsförmögenheter kan förstå.

Jag menar att du aldrig skall nöja dig med vad du förstår av Gud, utan med vad du inte förstår av honom, och stanna aldrig vid att älska och glädjas över det du förstår eller känner av Gud, utan älska och gläds åt det som du inte kan förstå och känna av honom, ty detta är, som vi sagt, att söka honom i tro" (*Andlig sång*, B I, 12).

Och Johannes säger inte detta för att Guds väsen skulle vara så komplicerat; Gud är tvärtom så enkel att vi människor är mycket för komplicerade för att kunna begripa hans "alltigenom enkla substans och... lika enkla vara" (*Levande kärleksläga*, 2, 20). Det är nu en gång så att Gud inte ryms inom våra normala tanke-kategorier. Därför kan vi i själva verket uteslutande söka honom "i tro", d.v.s. i en hållning av förtröstansfull överlåtelse som inte försöker stoppa Gud i ett bestämt fack utan låter honom vara sig själv.

Men är detta så främmande? Känner vi inte alla till det – åtminstone i någon mån – på de mänskliga relationernas nivå? Det är ju just när man allt bättre lär känna någon som man först riktigt märker hur "annorlunda" han eller hon i alla fall förblir. Och tillhör det inte just en mogen relation att man lär sig att respektera den andres "annorlundaskap", ja att lära sig älska den andra som annorlunda?

Och om Johannes om och om igen säger att gudserfarenheten sist och slutligen är utesäglig – det eviga dilemmat för varje mystiker, som å ena sidan drivs att inifrån berätta för andra om sin erfarenhet av Gud för att låta gnistan antända också dem men å andra sidan inte finner ord för den – är det verkligen så konstigt? Har vi inte alla upplevt att just det som berör oss allra djupast är det vi inte kan fånga i ord? Kan du i ord uttrycka vad din make eller maka, eller din käraste vän, betyder för dig?

Ett möte i mörkret

Betyder nu allt detta att vi först som sist borde begrava vårt hopp att verkligen lära känna Gud? Tvärtom. Johannes säger att det är just när du börjar inse att du *inte* vet vem Gud är, och att du heller aldrig i framtiden av egen kraft skall kunna göra det, som det skapas utrymme i ditt hjärta vilket tillåter Gud att uppenbara sig själv för dig som han är.

Därför är det "ett av de främsta nådebevis som Gud förlänar en själ i detta livet i förbigående, att han låter henne förstå och förnimma honom på ett så upphöjt sätt att hon klart förstår att det inte går att förstå och förnimma Gud helt och hållet" (*Andlig sång*, B, 7,9).

Men även om detta alltså är en nåd blir det för oss människor inte alltid lättare i och med att vi inser att vi egentligen på intet vis vet vem Gud är. Det kan försätta oss i en djup andlig kris. Vi har då känslan av att stå framför en mur och att vi inte längre kan be, åtminstone inte som förr, att vi förlorat de inre hållpunkterna. Johannes talar om en "dunkel natt" – en bild som fortfarande efter 400 år talar till många gudssökares föreställningsvärld, men som inte alltid uppfattas korrekt.

Den dunkla eller mörka natten är för Johannes inte ett negativt utan ett positivt begrepp. Han är övertygad om att Gud obehindrat kan uppenbara sig för oss först när vi kommit till vägs ände vad våra egna ansträngningar beträffar, ty först då lämnar vi ifrån oss tyglarna och låter honom ta hand om saken. Så länge vi inte tror annat än att vi själva förstår och förmår att göra det, är vi precis som "små barn som inte vill låta sig bäras i sin mors (alltså Guds!) armar utan börjar sparka och skrika för att till varje pris få gå själva.

Och detta trots att de ännu inte kan gå, eller åtminstone bara i långsam barnslig takt" (*Bestigningen av berget Karmel*, Prologen, 3). Med vår egen aktivitet och vårt eget bättre vetande hindrar vi alltså Gud från att själv säga oss vem han är. Därför är det i själva verket en gåva när Gud vill föra oss in i den dunkla natten. Här förenas vi nämligen mycket innerligare med honom än i det skenbara ljuset vi tidigare åtnjöt och som dock i verkligheten – ur Guds synvinkel – var ett mycket svartare mörker eftersom det endast sade mycket litet om vem Gud verkligen är.

Men Johannes går ett steg vidare. Gud uppenbarar sig inte endast i den dunkla natten, utan en lång tid upplever vi honom själv som en dunkel natt. Och detta fastän Gud i sig själv är idel ljus! Problemet ligger alltså inte hos Gud utan i våra egna ögon. Gud är ett så rent ljus att vi bländas, precis som när någon ser rakt in i solen, och det är endast mycket långsamt som vår själs ögon kan vänja sig vid så mycket ljus. Därför är den dunkla natten nödvändig som den reningsprocess som "helar" våra ögon.

En befrielseprocess

Detta betyder att när det blir mörkt inom oss och vi inte längre förstår någonting, avlägsnar vi oss inte bort från Gud utan kommer honom tvärtom närmare. Det blir mörkt just därför att vi utan att märka det har kommit mycket närmare Ljuskällan och blivit bländade. Den dunkla natten är således för Johannes en väg mot Gud och samtidigt en befrielseprocess där vi blir oss själva.

Den hjälper oss att kasta ifrån oss våra mentala kryckor och att inte längre söka oss en pseudoidentitet i alla möjliga ytliga tillfredsställelser eller beroendeförhållanden,

utan att i stället finna vår äkta identitet i Gud, d.v.s. att bli oss själva. Att finna Gud och att bli sig själv är ju två sidor av samma mynt.

Men detta är inte nog. Genom sådana gränsupplevelser når vi också alltmer fram till den befriande insikten att ”jag behöver inte alls av egen kraft bestiga berget för att komma närmare Gud. Där jag stöter emot mina egna gränser kommer Gud mig till mötes.” Gud för oss själv närmare sig. Han uppenbarar själv för oss vem han är.

Det som för oss närmare honom (och vårt sanna jag) är nämligen

- inte det vi intalar oss eller tror oss känna till utan *troshållningen* som Gud ger oss;
- inte våra fromma känslor eller våra viljeinsträngningar utan *kärleken* som Gud ingjuter i oss;
- inte ett krampaktigt fasthållande vid våra egna föreställningar, drömmar och önsknings utan att vi skapar tomhet i vårt inre för att koncentrera oss på *hoppet* vilket skänks oss av Gud.

Eller med Johannes egna ord: ”*Tron* gör förståndet tomt och blint i fråga om all naturlig kunskap och bereder därför till föreningen med den gudomliga Visheten. *Hoppet* gör minnet (som för Johannes betecknar uppsamlingsbehållaren inte enbart för våra positiva och negativa hågkomster utan även för våra framtidsdrömmar, farhågor o.s.v.) tomt och skiljer det från allt ägande av skapade ting... och sätter det i besittning av det som det hoppas på.

Därför förbereder hoppet på Gud minnet till förening med Gud på ett desto renare sätt... Det förhåller sig på precis samma sätt med *Kärleken*. Den renar viljan från alla dess böjelser och begär efter vad som inte är Gud och riktar dem allesamman hän mot Gud allena” (*Själens dunkla natt*, II, 21, 11).

Att erfara Gud i kontemplerationen

Guds successiva självuppenbarelse mitt i den dunkla nattens mörker, mitt i de erfarenheter som bringar oss ur fattningen och ger intryck av att vi snarare går tillbaka än framåt, är det som Johannes kallar ”kontempleration”.

I kontemplerationen låter Gud sig på ett fördolt sätt erfaras som han är – utan bestämda bilder eller föreställningar men genom en kärleksfull kunskap som i början oftast är mycket subtil och ömtålig och knappt märkbar (jfr. *Bestigningen av berget Karmel*, II, 13, 4), och som man tyst och passivt tar emot, till att börja med ofta utan att man inser vad som egentligen sker.

Som av sig själv intar människan en hållning av ”kärleksfull uppmärksamhet” (se t.ex. *Bestigningen av berget Karmel*, II, 12, 8) inför honom som så enkelt, nästan omärkligt och dock så omisskännligt ger sig själv.

Man kan inte ”åstadkomma” kontemplation, den är en fri gåva. Men en gåva som Gud – det är både Johannes av Korset och Teresa av Jesus övertygade om – vill ge åt många människor. Vi kan förbereda oss för den genom att steg för steg lära oss att relativisera allt det som inte leder oss närmare Gud och låta vår önskan att komma Gud närmare få utrymme i vårt hjärta.

Omvänt gör också kontemplationen att denna hållning växer i oss. Kontemplation är nämligen mer än enbart en böneform utan många ord. Den är en inre hållning av att stå öppen för Verkligheten och låta sig formas av Verkligheten, en hållning som när den väl blivit en vana alltmer kommer att genomsyra det dagliga livet.

Här erfar man alltså något av Gud. Men märk väl att med ”gudserfarenhet” förstår Johannes något annat än det som nuförtiden ofta menas. Den betyder inte att man ”känner” någonting och inte heller att man har Gud i fickan, utan det handlar just om en fördjupning av människans troshållning, om en djup existentiell insikt att man i själva verket ingenting vet, att det egentliga – den Egentlige – endast kan ges åt människan som gåva. Det rör sig om en förtröstansfull överlåtelse trots och mitt i ”ickevetandet”.

I slutet av *Levande kärlekslåga* finns en underbar bild som på ett mycket vackert sätt beskriver hur mörkret viker och Guds ansikte skimrar till i ”halvmörkret” – i fullt strålände ljus kan vi ju se honom först i det kommande livet. Gud avlägsnar ”några av de många slöjor och förhängen, som hänger framför henne (själen), för att hon skall kunna se honom sådan han är. Och då skimrar detta hans ansikte, som är så fullt av behag, igenom och man får skåda det, även om det är som i ett halvmörker, eftersom alla slöjor inte är borttagna” (*Levande Kärlekslåga*, 4,7).

En helande gudsbild?

En Gud som alltså å ena sidan är annorlunda och större än alla våra föreställningar och som å andra sidan själv kommer oss till mötes – kan denna gudsbild vara helande? Det tror jag säkert. Jag har själv upplevt hur det för människor som i årtal kämpat med en negativ gudsbild har varit en sannskyldig befrielse att kunna inse: så är Gud i alla fall inte! Han är i alla fall *annorlunda* än vad jag hittills fruktat.

Det kan också hjälpa oss att förbli lugna när en för oss kär gudsbild slås oss ur händerna, eller när vi märker att vi tycks förstå allt mindre av Gud. Johannes skulle säga att vi nu är på rätt väg.

Faktum är att man nu kommer närmare Gud och lär känna honom bättre som han verkligen är, även om man själv har känslan av att ha "tappat bort" honom.

Denna positiva syn på våra "mörka" erfarenheter av Gud kan hjälpa oss att inte tappa modet när det blir tomt och mörkt i hjärtat och alla fromma tankar och känslor verkar vara långt borta. Just under tider som dessa kan vi steg för steg växa i förtröstan. För nu är ju Gud i full färd med att omdana vårt hjärta och göra oss mottagliga för mötet med sitt eget Väsen.

Slutligen kan medvetandet om att Gud själv närmar sig hjälpa oss att bli fria från den krävande "prestationsguden" som förslavar och binder. I det andliga livet handlar det ju inte om prestationer utan om fruktbarhet. Och för Johannes börjar den egentliga *fruktbarheten* just där vi själva inte längre kan åstadkomma så mycket, där vi märker att alla våra ansträngningar i själva verket ger föga resultat eftersom de faktiskt inte för oss närmare Gud, oss själva och våra medmänniskor.

I den mån vi allt bättre inser detta blir vi nämligen mer mottagliga för Guds handlande i oss – och detta gör oss inte bara mer fridfulla och överlåtna, utan framför allt blir allt vad vi då gör utifrån Guds kraft mycket mer fruktbart än om vi uteslutande skulle bygga på våra egna prestationer.